

stvo klica k višem razvitku. Tako gledano, prema autorici, zabava se prepoznaje kao sredstvo, a pouka kao cilj, odnosno djetinjstvo kao prolazno, a odraslost kao žuđeno razdoblje.

O razlikama u recepciji bajke kod djece i odraslih te o shvaćanju dječje mašte, ali i o utjecaju tržišta dječjih knjiga na predodžbe autorica piše u poglavlju *Bajka i mašta: dijete – čitatelj – kupac* (131-155). Koristeći brojnu literaturu i navodeći mnoštvo primjera, autorica pokušava utvrditi koji su sve aspekti tadašnje dječje književnosti utjecali na oblikovanje kolektivnog znanja o djeci i djetinjstvu. Upravo su za to oblikovanje bila važna monografska izdanja bajki hrvatske dječje književnosti objavljena oko osamdesetih godina 19. stoljeća. Na koncu zaključuje kako uspostava znaka jednakosti između bajke i dječje književnosti u Hrvatskoj nije izrasla iz spoznaja pedagoške struke, nego iz previranja na tržištu dječjih knjiga.

Posljednje poglavlje knjige nosi naslov *Na kraju bez sretnog kraja* (155-159), u kojem se nalazi svojevrsan autoričin osvrt na djelo. Autorica zaključuje kako je preobrazba bajke od navodno arhaične forme, preko zabavne sastavnice kojom se pospješuje pouka, pa do sna i slikovnice pratila ili prethodila različitim predodžbama djeteta i djetinjstva, od predodžbe djeteta kao bića izjednačenog s pukom, preko predodžbe djeteta-učenika pa do predodžbe o sebi samom važnom djetetu.

U knjizi *Pričalice. O povijesti djetinjstva i bajke* na zanimljiv je, jednostavan i razumljiv način objašnjena povijest i razvitak bajke od njezinih začetaka na hrvatskome tlu do konca 19. stoljeća. Spominjući i druge fenomene koji se tiču njezina razvitka, te mnogobrojne primjere iz strane i domaće dječje književnosti autorica vješto oblikuje i dopunjuje temu. Upravo zbog svoje neobične, a pritom vrlo važne teme ova monografija predstavlja iznimno vrijedno djelo u znanstvenom i kulturnom smislu.

Dragana Marković

Radojica Rašo Pavićević, *Werk – austro-ugarske tvrđave u Crnoj Gori, "Pobjeda" – novinsko, izdavačko, grafičko akcionarsko društvo, Herceg-Novi 2012., 496 str.*

Knjiga koju ovdje predstavljamo djelo je umirovljenog potpukovnika JNA Radojice Pavićevića (Nikšić, 1954.), čija nas profesionalna vojna karijera u ovome prikazu neće zanimati. Riječ je o izrazito stručnom djelu, zasnovanom na proučavanju arhiva od Kotora do Beča te osobito na detaljnom osobnom terenskom uvidu u stanje nekadašnjih austrougarskih utvrda duž današnjeg Crnogorskog primorja.

Kako autor i sam navodi u predgovoru (4), cilj je ove opsežne i raskošno opremljene monografije predstaviti razvojni tijek, organizaciju i funkcioniranje jednog golemog fortifikacijskog sustava koji je opstojao na nevelikom prostoru od Herceg Novoga do Bara u razdoblju austrijske (austrougarske) vlasti (1797.-1805. i 1814.-1918.).

U prvome dijelu knjige sažeto se iznose opći podaci o državno-političkim i vojnim prilikama u Boki i na širem crnogorskom priobalju od konca 18. stoljeća do okončanja Prvoga svjetskog rata (8-23) te ukazuje na razvoj austrougarske mornarice u navedenom razdoblju. U poglavlju *Utvrđivanje* (24-30) autor – obazirući se na pojedine vremenske odsječke – prati djelovanje austrougarskih vlasti na utvrđivanju vojnih uporišta duž istočne obale Jadrana. Kada je riječ o bokeljskome području, utvrđuje se da su u razdoblju od 1851. do 1880. godine podignute neke od najznačajnijih austrougarskih utvrda (Mamula, Arza, Vrmac). U razdoblju od 1881. do 1893. godine naglasak obrane usmjeren je na područje Krivošija, a od 1894. do 1905. godine uređena je druga obrambena crta na ulazu u Boku te podignut niz manjih fortifikacijskih objekata oko Tivta. Drži se da je tzv. Primorska tvrđava Boka – zajednički naziv za fortifikacijski kompleks austrougarskih vlasti u Crnogorskom primorju – pred početak Prvoga svjetskog rata brojala 3500 ljudi stalne tvrđavne posade, 218 topova, 99 mitraljeza i devet torpednih cijevi.

Središnji dio knjige usmjeren je na obradu pojedinih specifičnih vojnih objekata i postrojenja. Najprije se razmatraju tvrđave – utvrđena naseljena mjesta sa stalnom fortifikacijskom ulogom, osposobljena za kružnu obranu radi zaštite stanovništva (31-48). Potom slijedi najopsežniji dio knjige (49-466) – fortifikacijski sustavi tvrđava, njihovo naoružanje, borbena spremnost i stupanj očuvanosti. Ta cjelina započinje osvrtom na gradske sredine od Herceg Novoga do Budve (49-81), uvidom u povijesni razvoj tamošnjih fortifikacija te razmatranjem planova austrougarskih vlasti na njihovom preuređenju i dogradnji. Ovdje je potrebno napomenuti da je osnovni tekst sročan “vojnički” jednostavno i sažeto te da glavni dio kako ovog, tako i drugih poglavlja, čine brojni popratni fotografski prilozi, zemljovid i preslike.

Slijedi opsežno poglavlje o “forovima,” stalnim fortifikacijama za samostalnu obranu koje su dio sustava odvojenih utvrđenja povezanih u jedinstvenu cjelinu obrane (82-243). Tipizirano se obrađuje tridesetak takvih utvrda duž crnogorske obale, među kojima su poznatije Mamula, Arza, Luštica, Verige i Ledenice. Unutar ove skupine autor bilježi i opisuje utvrdu na Punta Oštro u Republici Hrvatskoj, koja je zajedno s Mamulom i Arzom činila prvu obrambenu crtu u južnoj zoni Boke. Za svaku od utvrda donose se podaci o gradnji i pregradnjama, navode njezine vojno-strateške karakteristike, unutarnji i vanjski izgled, obrambene sposobnosti, stanje naoružanja, uloga u Prvome svjetskom ratu te sadašnji stupanj sačuvanosti. Brojni od tih objekata nestali su ili su očuvani tek u ruševnim tragovima. Devastacija traje i danas te se opaža kako lokalno stanovništvo do pojedinih utvrda probija nove putove kako bi učinkovitije otuđilo tamošnji preostali građevni materijal.

Slijedi osvrt na druge fortifikacijske objekte – baterije raznog tipa (bedemske, oklopne) u koje su bile smještene topničke jedinice (244-271). Među njima se izrijeком opisuje i ona na Prevlaci, a imala je zadatak spriječiti iskrcavanje pomorskoga desanta u uvalu Prevlaka i njegovo nastupanje kopnom prema Herceg Novome. Predmet istraživanja su i torpedne baterije, postavljane na pogodnim lokacijama za nanošenje torpednih udara većim plovilima (272-276), flankirne baterije za odbijanje vatrenoga udara s mora (277-285), manje obrambene vojarne u obliku tvrđavica (zaprečna utvrđenja, 286-304), baterije polustalnog tipa (304-335), karaule za zaštitu mostova, tunela, ulaza u utvrde, vojarne i za zaštitu duž granice (336-350), utvrđeni logori pogodni za prihvata većih vojnih snaga i pružanje istima logističke potpore (351-387) i vojarne (388-404).

U završnim poglavljima autor se bavi austrougarskim ratnim brodovima stacioniranim u Boki (ukupno četiri ratna broda, 405-406), vojnim putovima (406-417), vodoopskrbom vojske i vojnih objekata (417-426), željeznicom (427-434), zračnim jedinicama (435-438), arsenalom u Tivtu (438-446), bolnicama (447-451), vojnim grobljima i sakralnim objektima namijenjenim vojsci (452-456), skladištima i radionicama (456-465) te školama (466).

Na kraju knjige nalaze se sažetci na crnogorskom, njemačkom, mađarskom, engleskom i talijanskom jeziku (467-476), rječnik manje poznatih riječi iz vojne terminologije (476-485), popis uporabljenih izvora i literature (485-490) i bilješka o autoru (491).

Iznimno luksuzno opremljena monografija Radojice Pavićevića (više stotina fotografija, preslika i zemljovida) kapitalno je djelo koje na jednome mjestu objedinjuje saznanja o impresivnom sustavu austrougarskih fortifikacija duž Crnogorskog primorja. Knjiga je ujedno i poticaj konzervatorima i restauratorima Crne Gore da zaštite makar preostali dio nekoć moćnog i dojmljivog fortifikacijskog sustava, teže stradalog u mirnodopskim devastacijama nego tijekom ratnih događanja.

Lovorka Čoralić